

years 1985–1990 also its co-editor. As a university lecturer of children's literature at the Pedagogical Academy of Maribor, later Faculty, she was the first person in Slovenia to have prepared a study program for the subject of children's literature. Through her research work, lecturing and expert texts she greatly contributed to the development and promotion of children's literature as an important and indispensable segment of textual art which needs to be dealt with systematically and on equal ground within the framework of literary science.

In her widely read and even nowadays still frequently cited essay *Periodization of the Slovene children's literature* she was the first to have attempted to answer the question – based on the analysis of substantial materials – whether the Slovene children's literature could be directly included into the developmental current of the rest of literature, or whether it calls for special definitions and rules. She also pointed out that the portrait of our literature will only be truly complete with equal classification of the most elaborated and characteristic texts pertaining to children's literature.

The essay *Periodization of the Slovene children's literature* was first published in the number 8 of the journal *Otrok in knjiga*, issued in 1979. The editorial board decided to reprint the article and thus celebrate the high jubilee of the precious colleague, as well as to announce the jubilee volume of the only Slovene expert journal for children's literature.

Alenka Glazer
Maribor

VPRAŠANJE PERIODIZACIJE SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Osnovno vprašanje,* ki je sprožilo pričujoče razmišljanje, je: ali je mogoče slovensko mladinsko književnost vključiti neposredno v razvojni tok ostale naše književnosti (če to obravnavamo po literarnozgodovinskih načelih), ali pa je zanjo treba iskati posebnih določil oziroma zakonitosti in jo na njihovi osnovi razporejati drugače kot ostalo književnost.

Preden je mogoče preiti k pretresanju gradiva z vidika njegove periodizacije, se pojavi kot temeljno vprašanje, kako sploh razumemo pojem mladinska književnost. Na prvi pogled se zdi, da pri tem ni posebnih težav. Gre pač za književnost, ki je namenjena oziroma razumljiva, dostopna, pa tudi privlačna mlademu, še nedorašlemu bralcu. Pred očmi imamo, da gre torej za posebnega bralca in da mora biti tudi »otroška ali mladinska književnost ... prilagojena (njegovim) sprejemnim zmogljivostim«, ¹ kakor pravi Matjaž Kmecl. Hkrati pa vemo, »da se otroški bralec s starostjo nenavadno naglo spreminja ... zato je treba v otroški literaturi ločevati vsaj nekaj 'starostnih' tipov, ... prilagojenih tako imenovani mentalni, to je duševni starosti otroškega bralca.« ² V središče pozornosti se pri sodobnem razmišljanju o

* Pričujoče besedilo je razširjeni referat, ki je bil prebran na zborovanju slavistov v Portorožu 13. oktobra 1976.

¹ Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1976, str. 312.

² Prav tam.

mladinski (ali otroški) književnosti postavlja torej odnos književno delo – bralec (oziroma poslušalec), v tem primeru otrok. Ker je otrok »po razvitosti psihičnih funkcij, ... po obsegu in značilnostih svojih izkušenj in interesov dokaj drugačen poslušalec oziroma bralec kakor odrasli,«³ kot ugotavlja Marijan Kramberger, mora biti tudi literatura za otroka drugačna od »visoke« literature in predstavlja po pojmovanju istega avtorja »redukcijo književnosti z njene celotne možne širine in globine na manjši, omejen izsek.«⁴ Podobno opredelitev kaže formulacija Franceta Forstneriča, »da otroška literatura ni različna od 'odrasle' literature toliko zavoljo svojih motivov in načina njihove umetniške ubeseditve, kolikor zavoljo obsega in intenzitete socialne skušnje, s katero mora računati literatura za otroka.«⁵

O drugačnosti mladinske književnosti od ostale književnosti govorijo tudi drugi avtorji in kot izhodišče svojim razpravljanjem o tem področju jemljejo prav to drugačnost. Predvidevajo pa vendar za to književnost enake »literarnoestetske kriterije« (Franček Bohanec⁶) kakor pri književnosti za odrasle, govorijo sicer o posebnem delu književnosti, vendar brez vrednostnega razlikovanja v primerjavi s tako imenovano veliko literaturo (Milan Crnković⁷) oziroma poudarjajo, »da je književnost za otroke samostojen, hkrati pa tudi sestavni del književnosti kot celote« (Slobodan Ž. Marković⁸).

Tako je bilo v delu Slobodana Ž. Markovića, ki se ukvarja z mladinsko književnostjo kot literarni zgodovinar,⁹ poudarjeno, da je mladinska književnost sestavni

³ Marijan Kramberger (in drugi): Kaj je to književnost za otroke? *Dialogi* 1970, št. 2, str. 85.

⁴ Prav tam.

⁵ France Forstnerič (in drugi): Kaj je to književnost za otroke? *Dialogi* 1970, št. 2, str. 88.

⁶ Franček Bohanec: *Knjižne police za otroke*. Ljubljana 1958, str. 7.

⁷ Prim. Milan Crnković: *Dječja književnost*. Zagreb 1967, str. 5 i. d.

⁸ Slobodan Marković: Kaj je pravzaprav književnost za otroke. *Jezik in slovstvo* 1970/71, št. 1–2, str. 17; prim. isti: *Zapiski o književnosti za otroke*. Zbirka *Otrok in knjiga*, četrta in peta knjiga, Ljubljana 1975, str. 9, kjer avtor pravi, »da je književnost za otroke sestavni, čeprav svojevrstni del književnosti v celoti.«

⁹ Slobodan Ž. Marković imenuje to književnost književnost za otroke; prim. njegov članek »Dječja književnost« i »književnost za decu«. *Umjetnost riječi* 1965, br. 1, str. 95–101; isti: *Zapisi o književnosti za decu*. Beograd 1971, str. 9–15; isti: *Zapiski o književnosti za otroke*. Ljubljana 1975, str. 11–19. Želi se izogniti dvojnemu pomeni sintagme otroška književnost, ki nekaterim pomeni otroško besedno ustvarjalnost. Zdaj se uporabljata oba termina, tako v jugoslovanskem okviru (prim. članek Radomira Životića: Književnost za otroke je integralni del književnosti. *Otrok in knjiga*, 4, Maribor 1976, str. 101–107) kakor pri slovenskih piscih oziroma sestavljavcih antologij (prim. *Pesmi za otroke*, 1963, in *Sto pesmi za otroke*, 1974, obe izbral in uredil Janko Glazer; *Sončnica na rami*, s podnaslovom: *Pesmi za otroke od Frana Levstika do danes*, 1975, izbral in uredil Niko Grafenauer). Pri nas vendar še vedno prevladuje pojem mladinska (otroška) književnost, zanj se je odločil tudi Matjaž Kmecl (prim. njegovo razmišljanje »Mladinska književnost«. *Poskus njene ontološke opredelitve*. Delo, 22. marec 1975, št. 68, str. 23; isti: *Mala literarna teorija*. Priročnik za učitelje slovenščine na osnovnih in srednjih šolah. Ljubljana 1976, zlasti str. 311, 312 i. d.). Enako ima publikacija *Otrok in knjiga*, odkar se je iz zbornika preosnovala v revijo (od 5. številke, 1977, dalje) podnaslov: Revija za vprašanja mladinske književnosti in književne vzgoje. Tudi sama ostajam v večini primerov pri pojmu mladinska (otroška) književnost, ker čutim v načelni in izključni rabi termina književnost za otroke preveč poudarjeno namenskost pisanja in s tem že vnaprejšnjo hoteno in zavestno prilagajanje posameznih sestavin v nastajajočem literarnem delu še nedoraslemu bralcu. Vemo pa, da spadajo med najuspešnejša dela mladinske književnosti nekatera besedila, ki ob nastanku sploh niso bila namenjena otroku.

del književnosti. Misel, da je mladinska književnost *vključena* v celotno književnost, je izhodišče tudi za pričujoče razmišljanje.¹⁰ Zato to razmišljanje o naši mladinski književnosti ne bo sledilo običajnemu urejajočemu načelu, po katerem se celotna književna proizvodnja, namenjena mlademu bralcu, razporeja, glede na njegovo postopoma spreminjajoče se zanimanje za posamezne vrste otroške književnosti, v okviru tako imenovanih bralnih dob (zasnovanih ob ugotovitvah mladinske psihologije).¹¹ Prav tako ne bo gradivo urejeno glede na literarnovrstne oziroma literarnozvrstne značilnosti in torej ne bo podana tipologija posameznih literarnih vrst ali zvrsti v okviru naše mladinske književnosti.

To razmišljanje jemlje za osnovo načela literarne zgodovine. Pri takem razporejanju gradiva gre predvsem za časovno zaporedje in ugotavljanje medsebojnih povezav ter postopnih prehodov v snovnih, slogovnih in drugih plasteh literarnih del ali sunkovitih prodorov novih značilnosti, nasprotnih prejšnjim. Na takih osnovah bi naj bila zgrajena tudi periodizacija naše mladinske književnosti.

Po časovnem zaporedju sestavljenih pregledov mladinske književnosti že imamo nekaj. Nastali so večinoma po drugi vojni, od leta 1956 dalje, ko smo začeli mladinski književnosti nasploh posvečati sorazmerno dosti pozornosti. Gre za besedila: Dana Petrovič, *Razvojna pot slovenskega mladinskega slovstva*;¹² Bogo Pregelj, *Slovenačka književnost za decu*;¹³ Ivan Andoljšek, *Mladinsko slovstvo*;¹⁴ Martin Jevnikar, *Letteratura slovena*;¹⁵ ustrezna poglavja oziroma

¹⁰ Prim. **Alenka Glazer** (poudarek ur.): Delež leposlovja v slovenskih mladinskih listih. *Jezik in slovstvo* 1969, str. 224; ista: K vrednotenju mladinske književnosti. *Otrok in knjiga*, 2, Maribor 1975, str. 27–29.

¹¹ Prim. za tak način razporejanja gradiva npr. Jan Baukart: *Otrok in knjiga*. Maribor 1954, str. 23–40; 57–73: tu gre za abecedno razporeditev naslovov v okviru razvojnih obdobij; Franček Bohanec: *Knjižne police za otroke*, Ljubljana 1958, prvi del knjige, zlasti str. 13–119; do neke mere tudi Milan Crnković: *Dječja književnost*. Zagreb 1967; razne delne obravnave, ki večinoma upoštevajo kot izhodišče otroka, npr. klasično delo Paul Hazard: *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Zbirka *Otrok in knjiga*, druga knjiga, Ljubljana 1973.

¹² Dana Petrovič: *Razvojna pot slovenskega mladinskega slovstva*. *Sodobna pedagogika* 1956, št. 1–2, str. 32–44; ista avtorica je v prejšnjem letniku te revije objavila splošni pregled mladinske književnosti: *Razvojna pot mladinskega slovstva*. *Sodobna pedagogika* 1955, št. 3–4, str. 64–72. – Že pred prvo vojno in še pozneje je precej pisal o mladinski književnosti pri nas Josip Brinar, zlasti v člankih: O slovstvu za mladino. *Pedagoški Letopis*. V. zvezek, Ljubljana 1905, str. 14–34; isti: Novejše slovstvo za mladino. *Pedagoški zbornik za leto 1921*. XIX. zvezek, Ljubljana 1921, str. 114–132; isti: Slovensko mladinsko slovstvo zadnjih let. *Pedagoški zbornik slovenske šolske matice za leto 1929*. Ljubljana 1929, str. 234–269. – Kratek pregled dotedanje slovenske mladinske književnosti je podala tudi Anica Černej v članku Slovensko mladinsko slovstvo, objavljenem v publikaciji *Dečja i omladinska knjiga*. Beograd 1933, str. 24–26.

¹³ Bogo Pregelj: *Slovenačka književnost za decu*. Objavljeno v zborniku gradiva s seminarja za delo v pionirskih knjižnicah *Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama*. Beograd 1958, str. 114–137.

¹⁴ Ivan Andoljšek: *Mladinsko slovstvo*. V knjigi istega avtorja *Naš začetni bralni pouk in učbeniki za j.* I. 1551–1869. Ljubljana 1960, str. 199–222; ponatis v 2. predelani izdaji, Ljubljana 1978, str. 285–309.

¹⁵ Martin Jevnikar: *Letteratura slovena*. V knjigi Arturo Cronia – Martin Jevnikar: *La letteratura giovanile Jugoslava*. Milano 1968, str. 111–162. – Med članki Martina Jevnikarja ima značaj pregleda študija Slovenska mladinska igra. *Prosvetni oder* (Priloga Vestnika Prosvetne zveze v Ljubljani) 1943, str. 9–14, 17–23, 25–31, 33–39, 41–47; Vigred – Vestnik – Prosvetni oder 1944, str. 7, 45–47, 65–67, 105, 146–148, 185–187, 225–228.

deli poglavij v že navedenem delu Slobodana Ž. Markovića *Zapiski o književnosti za otroke*; rokopisna literarna zgodovina Marije Jamar-Legat, z delno objavo *Začetki slovenske književnosti za mladino*;¹⁶ Tatjana Hojan, *Slovenski mladinski tisk*;¹⁷ Martina Šircelj, *Kratek oris razvoja slovenskega mladinskega slovstva*.¹⁸ Tipološko je razporejena in razčlenjena novejša slovenska mladinska literatura v dveh obravnavah, ki sta nastali zunaj našega kulturnega območja in doslej še nista tiskani, v besedilu Zlate Pirnat-Cognard¹⁹ in Marijaveri Bokal.²⁰

Zdi se potemtakem, da se je o tem področju že zadosti pisalo tudi z literarnozgodovinskega vidika in torej tem vprašanjem ni potrebno vnovič posvečati pozornosti. Toda ti prikazi ostajajo bolj ali manj pri obravnavanju mladinskih literarnih del ločeno od druge literature, pri čemer gre sicer za časovno razporejanje gradiva, a le malokje tudi za vsaj delno – pa še takrat večinoma samo nakazano – vključevanje teh del v splošni razvojni tok naše književnosti. Avtorji niso skušali opredeljevati podrobneje, ali npr. določeno mladinsko literarno delo, uvrščeno v dobo realizma, tudi samo nosi značilnosti te smeri in torej dopolnjuje splošno podobo našega realizma, ali pa je tej dobi pridruženo samo kot slučajno v istem časovnem obdobju nastalo besedilo in je brez realističnih sestavin. Navedene obravnave ne govorijo torej z vidika celotne naše literature in mladinske književnosti ne vključujejo vanjo.

Prav tako si ni mogoče ustvariti predstave o vključenosti mladinske književnosti v celotno književnost na osnovi pisanja o mladinskih delih, kolikor so upoštevana v splošnih literarnih zgodovinah. Čeprav se Slovenci srečujemo s pojavom, ki pri večjih literaturah ne zavzema takega obsega, da namreč velik del priznanih ustvarjalcev piše poleg literature, namenjene odraslim, tudi mladinska literarna dela (kar naravnost izziva raziskovalca k iskanju vzporednosti in razlik med obema področjema), pa je vendar ta del njihovega pisanja deležen povsem neenakopravne pozornosti. Ali je omenjen samo na splošno, mimogrede, kot nekaj,

¹⁶ Marija Jamar-Legat: *Začetki slovenske književnosti za mladino*. (Povzetek ustreznih poglavij iz *Pregleda slovenske književnosti za mladino*, ki ga pripravlja s sodelovanjem Marice Dekleva-Modic.) *Otrok in knjiga*, 4, Maribor 1976, str. 84–91.

¹⁷ Tatjana Hojan: *Slovenski mladinski tisk*. V publikaciji *Slovenski mladinski tisk*. (Ob 50-letnici Mladinske matice.) Ljubljana 1977, str. 5–30. Na str. 40 prim. tudi važnejšo bibliografijo o tem področju. – Ista avtorica je podala tudi pregled slovenskih mladinskih listov: *Slovenski mladinski časopisi do leta 1941*. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, 3, Zagreb 1967, str. 67–90.

¹⁸ Martina Šircelj: *Kratek oris razvoja slovenskega mladinskega slovstva*. *Otrok in knjiga*, 7, Maribor 1978, str. 9–14. Besedilo je pred tem izšlo v nemščini: *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*, II. Band; I–O. Weinheim und Basel, Beltz Verlag 1977, str. 104–108. – Ista avtorica je že pred tem seznanjala tuje občinstvo z razvojem slovenske mladinske književnosti. Prim. njene članke: *Die slowenische Jugendliteratur*. *Jugendliteratur, Monatshefte für Jugendschrifttum*, München 1963, str. 197–200; ista: *Les voies de la littérature slovène pour la jeunesse*. *Le livre slovène* 1963, št. 2, str. 49–51; ista: *Littérature slovène pour la jeunesse*. *Le livre slovène* 1971, št. 2–3, str. 38–41.

¹⁹ Zlata Pirnat-Cognard: *Pregled jugoslovanskih mladinskih književnosti*. Knjiga je najavljena v predlogu knjižnega programa Mladinske knjige za leto 1979. *Delo*, 25. november 1978, št. 274, str. 12. Delo je nastalo kot disertacija na Sorboni.

²⁰ Marijaveri Bokal: *Slowenische Kinder- und Jugendliteratur von 1945–1968*. Dissertation. Wien 1976 (tipkopis). Delo je nastalo kot disertacija na filozofski fakulteti na Dunaju. Poglavje o fantastični pripovedi je objavljeno v isti številki revije *Otrok in knjiga* kakor to razmišljanje. Odlomek iz disertacije *Povojna slovenska otroška in mladinska književnost* je izšel v *Naših razgledih* 9. septembra 1977, št. 17, str. 438–440.

kar je obravnavani avtor tudi pisal, ali je iz celotnega razvojnega toka pisateljeve ustvarjalnosti to delo izločeno in dodano na koncu, ali pa je sploh izpuščeno.

Obratno pa pogosto poskušamo posredovati mlademu bralcu kot mladinsko književnost dela iz »odrasle« književnosti, ali celotna ali v odlomkih. V mislih imamo tako imenovano mladinsko branje (čitivo), ki ga otroku posreduje zlasti šola in ki se ločuje od prave mladinske književnosti. Tako ločevanje najdemo npr. pri Crnkoviću²¹ in pri Markoviću²² in se zdi samo po sebi umevno. V uredniški in izdajateljski dejavnosti pa se kažejo drugačne težnje, od vključevanja npr. Jenka in Kersnika ali Levstikovega *Popotovanja iz Litije do Čateža* v izdajo del, ki nosijo skupen podnaslov *Izbrani spisi za mladino* in sta jih v dvajsetih letih pripravljala oziroma prirejala Fran Erjavec in Pavel Flerè,²³ pa do podobnih primerov v novejšem času. Kadar imajo take izdaje poudarjeno šolski značaj, so sprejemljive, saj je ustaljena in verjetno tudi upravičena praksa, da že doraščajočemu, a še nedoraslemu bralcu skušamo podati osnoven pregled celotne (zlasti domače) književnosti, pa tak pregled ilustriramo z izbori iz del, ki se nam zdijo za otroke ob ustrezni razlagi in pojasnilih vsaj kolikor toliko razumljiva. Ni pa redko, da se uvrščajo med mladinsko književnost (ne branje) literarna dela zaradi tematike, ki je v zvezi z otrokom oziroma otroštvom, še posebej, če je snov avtobiografskega značaja. Avtobiografičnost oziroma tematika otroštva sama po sebi pa je premalo, da bi zaradi nje lahko besedilo uvrstili v mladinsko književnost, ne da bi pri tem upoštevali pisateljev odnos do snovi. Tako npr. psihološko poglobljena Cankarjeva besedila o otroku (ali o živalih), kjer gre avtorju hkrati za temeljna eksistencialna vprašanja, seveda ne spadajo v okvir mladinske (oziroma otroške) književnosti.

Če se po teh uvodnih premislekih osredotočimo na vprašanje mladinske (ali otroške) književnosti in možnosti njene literarnozgodovinske obravnave, vidimo, da je zdaj (zaradi dosedanje zapostavljenosti tega književnega področja) nujen na videz nelogičen postopek: pretresti bo namreč treba vso mladinsko književnost najprej samostojno, izločeno iz ostale literarne tvornosti, a pri tem vsaj v najbistvenejših zarisih soupoštevati naše sočasno splošno literarno dogajanje.²⁴

²¹ Milan Crnković: *Dječja književnost*. Zagreb 1967, str. 8–9.

²² Slobodan Ž. Marković: *Zapisi o književnosti za decu*. Beograd 1971, str. 15. V slovenskem prevodu *Zapiski o književnosti za otroke*. Ljubljana 1975, je (na str. 19) uporabljen kot razlikovalni termin v odnosu do književnosti za otroke termin: berilo za otroke.

²³ V opombi na koncu izbora iz Levstika sta prireditelja sicer skušala opravičiti svoj izbor: »Ker ta zbirka ni namenjena zgolj ljudskošolski mladini, temveč mladini sploh, se nisva omejevala samo na takozvano 'otroško snov', zlasti zato ne, ker izhajava iz prepričanja, da za mladino ni samo ono, kar je napisano posebej zanjo.« (Fran Levstik: *Izbrani spisi za mladino*. Slovenski pesniki in pisatelji. II. zvezek. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. V Ljubljani 1921, str. 215.)

²⁴ Vzporedno obravnava dela iz književnosti »za odrasle« in mladinske književnosti Janez Rotar, npr. v delu prispevkov v svoji knjigi *Povednost in vrsta pravljice, balade, basni, povesti*. Zbirka Otrok in knjiga, šesta knjiga, Ljubljana 1976; prim. tudi njegovo vrednotenje mladinske književnosti v študiji Socialni pesnik Tone Seliškar, v knjigi Tone Seliškar: *Pesmi pričakovanja*. Ljubljana 1977, zlasti na str. /113/. – Poskus vsaj delne uvrstitve mladinskih tekstov v celoten avtorjev opus nakazuje tekst **Alenke Glazer** (poudarek ur.): Fran Milčinski: Zakleti grad. *Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru 1960–1970*, Maribor 1970, str. 113–137; enako spremna beseda iste; Oton Župančič in njegova otroška lirika, v knjigi Oton Župančič: *Izbrana mladinska beseda*, Ljubljana 1978, str. 159–174; prim. tudi članek iste: Iz Župančičeve zgodnje lirike. *Dialogi* 1978, št. 2, str. 66–71.

Pri sedanjem razmišljanju pa ne bo šlo za to, da bi podali že izdelan vzorec za časovno zaporednost, razmejitev ter poimenovanje posameznih dob v razvoju slovenske mladinske književnosti, od njenih začetkov do najnovejšega časa; tudi ne za to, da bi upoštevali vse količkej vidnejše avtorje, ki so doslej pri nas pisali za otroke, prav tako tudi ne vsa pomembnejša mladinska dela omenjenih avtorjev. Pričujoče razmišljanje želi le nakazati glavne značilnosti v toku razvoja, upoštevajoč pri tem razvojno črto naše književnosti nasploh.

Ob poskusu literarnozgodovinske obravnave mladinske književnosti se takoj na začetku srečamo z dejstvom, da posebne, otroškemu bralcu ali poslušalcu posebej namenjene književnosti dolgo sploh ni bilo. Otroci so pač lahko bili deležni tistega dela književnosti (ali ustno se prenašajočega slovstva) iz celotnega slovstvenega gradiva določenega naroda, ki jim je bilo na ta ali oni način dostopno. V tem pogledu Slovenci nismo bili izjema, smo pa tudi v diferenciranju med književnostjo nasploh in posebno mladinsko književnostjo kakor tudi drugod na področju književnega dogajanja bili zamudniki. Medtem ko je npr. Bettina Hürlimann svoj pregled mladinskega slovstva v Evropi (upoštevana je predvsem srednja in zahodna Evropa) lahko nasloвила *Europäische Kinderbücher in drei Jahrhunderten*,²⁵ Slovenci govorimo o mladinski književnosti še ne sto petdeset let.

Ob tem dejstvu se literarnozgodovinsko preučevanje našega mladinskega slovstva (oziroma književnosti) zaplete. Prisiljeni smo pač razmišljati o tem, kar je – kolikor je to še mogoče dognati – bilo v posameznih dobah v rabi kot berilo (torej ne posebna književnost) za otroke. Velik del tega je bil namenjen v pouk, vodilo in razvedrilo preprostem odraslemu bralcu, hkrati pa tudi otroškemu bralcu in poslušalcu. O tem zgovorno pričajo podnaslovi raznih del, posebno v času razsvetljenstva, ali del, nastalih pozneje še pod vplivom takega racionalistično razsvetljenkega (in prerodnega) pojmovanja, ki posamezne knjige namenja izrecno dvojnemu bralskemu krogu: npr. Valentina Staniča *Pesme za kmete ino mlade ljudi*, 1822. Pa tudi brez tovrstne opredelitve v naslovu je v bralni praksi nedvomno obstajala taka vzporedna dvojnost, naj je šlo za Pohlino *Kratkočasne uganke*, 1788, ali za Vodnikove basni in uganke (v pratikah in v *Pesmih za pokušino*, 1806), ali za Volkmerjeve basni v njegovih *Fabulah ino pesmih*, 1836, ali za Ciglerjevo *Srečo v nesreči*, 1836, za katero imamo celo Levstikovo sporočilo, kakšen odmev je našla med vsemi (starostno nediferenciranimi) preprostimi bralci (oziroma poslušalci), ali kakor nam podobno govori Levčevo sporočilo, kako so ljudje (gotovo odrasli in otroci) vreli tri nedelje v stiško cerkev poslušat župnika, ki je namesto pridige pripovedoval zgodbo o Juriju Kozjaku.²⁶ (Ob takih dejstvih se vračamo k razmišljanjem Marijana Krambergerja v že navedenem članku, ko opredeljuje književnost za otroke – kakor jo on imenuje – kot reducirano književnost in nakazuje njene sorodnosti s tako imenovano množično literaturo, le da vidi pri prvi redukciji, ki je utemeljena ontogenetsko, pri drugi pa socialnozgodovinsko.²⁷)

Če se po teh dodatnih premislekih lotimo poskusa, kako bi bilo mogoče razvrstiti besedila »pravega« mladinskega slovstva (oziroma književnosti) v časovno

²⁵ Bettina Hürlimann: *Europäische Kinderbücher in drei Jahrhunderten*. Zürich, Atlantis Verlag 1959 (in naslednje izdaje).

²⁶ Prim. Fran Levstik: *Popotovanje iz Litije do Čateža*. Zbrano delo, IV. Ljubljana 1954, str. 25. – Prim. Spomini o Josipu Jurčiču. Berila Fr. Levca pri »Jurčičevem večeru« v Ljubljani dné 18. marcija 1886. leta. *Ljubljanski zvon* 1888, str. 422.

²⁷ Marijan Kramberger, n. d. (v opombi 2), str. 86.

zaporedje, kar je osnova zgodovini, vidimo, da stoji na začetku, pred vsemi knjigami, vsekakor ljudsko slovstvo, lirika in epika. Poslušalec (in pripovedovalec) teh besedil je bil tudi otrok in zlasti v liriki so bili verzi, ki jih je sprejemal ali sam oblikoval, deloma drugačni od ostale ljudske poezije in jih torej lahko posebej opredeljujemo, hkrati pa vsebujejo vrsto splošnih značilnosti ljudske poezije in se vanjo organsko vključujejo.²⁸ Pri ljudski prozi je težje predvidevati, kaj od vsega obstoječega so poslušali tudi otroci. Za zadnjih dobrih sto let nastaja še dodatno vprašanje, v kakšni obliki in s kakšnimi okrnitvami ali predelavami, ki so jih narekovali najrazličnejši pedagoški in moralni oziri, so ponujale to blago mladim bralcem razne knjižne izdaje iz tega časa.

V naši književnosti se srečamo že v dobi **reformacije** s knjigo, ki nosi v naslovu oznako, merečo na otroka; to je Kreljeva *Otročja biblija*, 1566, ki pa je le versko učni pripomoček, ne literarno delo. Mladinskega literarnega dela v vsem času protestantizma nimamo, kakor ta čas ni prinesel nič takega niti odraslemu bralcu. V tem sta si torej obe bralni področji v tej dobi enaki.

Vsa dolga doba **protireformacije** in **baroka**²⁹ je prav tako brez dela, ki bi bilo posebej namenjeno otroku. Toda svetopisemska zgodba o Tobiji, katere prevod je Franc Miha Paglovec opremil tudi s predgovorom, kratkimi vsebinskimi povzetki posameznih poglavij (»postav«) in »Kratkim podvujenjem iz Tobiove Historie« na koncu, vsebuje že zametke slovenske samostojne proze.³⁰ Za naše razmišljanje pa je pomembna avtorjeva utemeljitev v predgovoru, komu knjigo namenja: »Lete Bukve so en tal S. Pisma poune navukou za mlade, inu stare ...«³¹ Zaradi tega se pridružujem ugotovitvi Marje Boršnik, ki vidi v Paglovčevem *Zvestem tovaršu* 1742 (ta vsebuje tudi *Tobiove bukve*) »prvo slovensko mladinsko knjigo«,³² le da moramo pomakniti letnico izdaje za devet let nazaj, ker so *Tobiove bukve*, za katere gre, izšle prvič 1733.³³ Seveda to delo ni izrecno mladinsko, temveč splošno ljudskovzgojno branje, in sicer izrazito verskovzgojno, kakor sploh vse pisanje za mladega (ali preprostega odraslega) bralca še dolgo potem. (Pa še nekaj naj bo omenjeno: Paglovec je baje imel tudi zasebno šolo za kmečke dečke, torej je

²⁸ Karel Štrekelj je otroške pesmi izdal v 14. snopiču svoje zbirke *Slovenske narodne pesmi*, leta 1911, ki je del IV. zvezka zbirke, str. 308–480, št. 7406–8183. – Precej otroških ljudskih pesmi prinaša izbor Zmaga Kumer: *Pesem slovenske dežele*. Maribor 1975, str. 308–328, št. 178–217. – Posamezne otroške pesmi so tudi v zbirki Pavleta Merkušja: *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, zbrano v letih 1965–1974*. Trst 1976.

²⁹ V tem članku so v glavnem sprejeta poimenovanja dob, kakor jih imata *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–VII. Ljubljana, Slovenska matica, 1956–1971, ter *Slovenska književnost 1945–1965*, I–II. Ljubljana, Slovenska matica, 1967 (tako je npr. uporabljen naziv moderna ne nova romantika, kar bi sicer bolj ustrezalo slogovni opredelitvi in se je tudi uveljavilo zadnja leta).

³⁰ Prim. Jože Pogačnik: »*Tobiove bukve* so bile prvi samostojni prozni tekst, ki je prinašal celotno zgodbo, podrejen neki ideji (kar sebi ne želiš, ne stori drugemu), izvirno komponiran in posrečeno jezikovno oblikovan.« (*Zgodovina slovenskega slovstva*, I. Maribor, Založba Obzorja, 1968, str. 224.

³¹ Citirano po izdaji *Zvesti tovarš*, 1767, str. 74. V predgovoru k prvi izdaji *Tobiovih bukev*, 1733, je še določneje izrečen piščev namen in njegova želja, naj bi starejši posredovali prebrano tudi mlajšim, kot »eksempel«, zgled za lastno življenje.

³² M(ar)ja B(oršnik): *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana 1948, str. 15.

³³ *Tobiove bukve* so vključene v knjigo, ki združuje vrsto verski rabi namenjenih tekstov; v prvi izdaji, 1733, je celotna knjiga naslovljena po njih, v poznejših, deloma dopolnjenih izdajah, se imenuje *Zvesti tovarš*.

posvečal posebno skrb pouku in vzgoji mladega rodu.³⁴ Taka vzporednost, da so pisci tekstov, ki jih lahko bero otroci, pogosto ljudje, ki se ukvarjajo tudi s šolskim delom, se kaže vse do najnovejših dni.)

Čas **razsvetljenstva** je, kakor smo že nakazali, dal nekaj besedil, dostopnih tudi otroku (Pohlin, Vodnik in drugi), ne pa kakšnega izrazito mladinskega dela. Podobno še starejši rod romantikov, ki je sicer vsaj v naslovih skušal poudariti namenjenost mladim, hkrati pa tudi vzgojnost in poučnost: Urban Jarnik, *Zber lepih ukov za slovensko mladino*, 1814,³⁵ Matevž Ravnikar, *Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi*, 1815–1817, ki jih je poslovenil po Krištofu Schmidu, medtem ko so *Nemško-Slovenske Branja* Janeza Nepomuka Primica, 1813, neke vrste čitanka; ta s prvim poglavjem Pravlice (Erzählungen) kaže, da je avtor prvotno ni namenil odraslim, kakor jo je pozneje uporabil za učni pripomoček na stolici slovenskega jezika v Gradcu, temveč (podeželskim) šolarjem.³⁶

Razsvetljenska miselnost pa sega še mnogo dalj. V njene okvire je mogoče postaviti tudi delo prvega avtorja, ki se je čisto načrtno ukvarjal s pisanjem za otroke, Antona Martina Slomška,³⁷ generacijskega vrstnika Franceta Prešerna. Kakor je Prešeren v sporu med visoko književnostjo ter ljudskovzgojno in poučno knjižno proizvodnjo bil odločen nasprotnik slednje in zato tudi za mladinsko književnost ni kazal zanimanja, tako je Slomšek velik del svojih ustvarjalnih in organizacijskih naporov posvetil prav takemu pisanju. Rezultati so znani: vrsta izdaj poučnovzgojnih pripovedi, ki so jih iz Krištofa Schmida in drugih avtorjev prevedli ali po njih priredili večinoma Slomškovi učenci (od 1832 dalje), učbenik (s pripovednim tekstom v nadaljevanjih) *Blaže ino Nežica v nedeljski šoli*, 1842, zbornik *Drobtinice*, od 1846 dalje, pesmarica *Šola vesela lepega petja za pridno šolsko mladino*, 1853. Ob vsem tem delu moramo upoštevati poleg poudarjene verskovzgojne še eno Slomškovo spodbudo, narodnoprebudno.

Mnogo takih značilnosti ima tudi prvi slovenski mladinski list *Vedež* (od 6. Maliserpana 1848 do konca 1850, urednik Ivan Navratil), ki s podnaslovom (v prvem letniku) Časopis za mladost sploh, pa tudi za odraslene proste ljudi, kaže spet na starostno nediferenciran krog bralcev, čeprav se obrača urednik v uvodu (*Pismice mladim bravcam Vedeža*) še posebno na šolsko mladost, torej na šolarje. Poleg nekaterih besedil priča o prerodnih težnjah tudi urednikova skrb za jezikovna vprašanja, s čimer se list vključuje v prizadevanja svojega časa.

Tako so se tudi v mladinski književnosti do sredine 19. stoletja oblikovale podobne sestavine kakor v ostali naši književnosti, vendar brez česar koli, kar bi pomenilo vsaj približek Prešernovemu pesniškemu delu. Nastajala so predvsem besedila, ki so s svojo vsebinsko in idejno naravnanoostjo dopolnjevala prizadevanja razsvetljencev in starejšega rodu romantikov.

V času, ko se je pri nas postopoma oblikoval **realizem**, smo bili (razen vsakoletnega zbornika *Drobtinice*, ki pa je prinašal čedalje manj besedil, namenjenih otroku) dvajset let brez mladinskega lista, pa tudi brez kakega pomembnejšega

³⁴ Prim. France Kidrič, *Slovenski biografski leksikon*, II, str. 246.

³⁵ Ivan Grafenauer pravi za Jarnikovo knjižico *Zber lepih ukov*, ki je bila namenjena kot šolsko darilo slovenski deci, da je bila to prva slovenska mladinska knjiga. (*Slovenski biografski leksikon*, I, str. 387.)

³⁶ Prim. Breda Slodnjak, *Slovenski biografski leksikon*, II, str. 581.

³⁷ Prim. Ivan Grafenauer in Alfonz Gspan, *Slovenski biografski leksikon*, III, str. 373; tu je Slomšek označen kot začetnik slovenskega mladinskega slovstva.

mladinskega teksta. Pač pa je v teh dveh desetletjih (in tudi še pozneje) nastalo nekaj del, ki sicer niso bila napisana za mladino, jih je pa poznejša raba (zlasti s pomočjo šole) uvrstila med mladinska dela. To so predvsem Trdinovi in Valjavčevi pripovedni teksti, v nevezani in vezani besedi, Levstikov *Martin Krpan*, 1858, ter Erjavčeve in Jurčičeve povesti.

In še nekaj je dal ta čas, prve prevode umetniško vrednih »pravih« mladinskih besedil, ameriške pisateljice Harriet Beecher-Stowe *Stric Tomova koč*a, 1853, v prevodu Franca Malavašiča, in isto leto v predelavi Janeza Božiča, deset let pozneje pa Erjavčev prevod *Kitice Andersenovih pravljic*.³⁸

Ker gre pri mladinski književnosti po večini za besedila, ki so manj kakor teksti »odrasle« literature vezana na določene narodnostno opredeljujoče značilnosti, upoštevajo avtorji pri pregledih mladinske književnosti večkrat tudi prevode. Toda pri nas prevedena literatura večinoma na razvoj domače mladinske književnosti ni imela tako opaznega vpliva, da bi jo nujno morali upoštevati; bil pa je še dolgo v 19. stoletju živ duh Krištofa Schmida.³⁹

Nov premik v razvoju mladinske književnosti pomeni nov šolski zakon v Avstriji leta 1869 in z njim povečana skrb za mladino. Od tod, torej ne iz literarnih vrst, so prišle verjetno pobude za ustanovitev najdalj časa izhajajočega mladinskega lista *Vrtec*, ki je imel prvotno podnaslov *Časopis s podobami za slovensko mladost*.⁴⁰ Ustanovil ga je leta 1871 in ga izdajal ter urejal do smrti (aprila 1894) učitelj Ivan Tomšič. Ker je list izhajal do oktobra 1944, je s svojo prisotnostjo v slovenski mladinski književnosti ob vedno novih tokovih ves čas vzdrževal bolj ali manj nespremenjeno konservativno vzgojno usmeritev. Tako je pomenil skupno s priložo *Angelček* (ki ga je od 1887 dalje izdajal v občasno izhajajočih zvezkih Anton Kržič in ga je – potem ko je po Tomšiču prevzel uredništvo *Vrtca* – 1895 pridružil kot prilogo temu listu ter je tako izhajal do 1935) glasilo, ki se ni vidno odzivalo na sodobne literarne spremembe niti ni prinašalo v slovensko mladinsko književnost novih literarnih dosežkov. Toda z dvema bistvenima izjemama, obakrat še v 19. stoletju. Prvič ob Levstikovem sodelovanju v sedemdesetih in osemdesetih letih ter zlasti z objavo njegovih *Otročjih iger v pesencah*, 1880, drugič že pod Kržičevim uredništvom, v devetdesetih letih, s prispevki mladih, bodočih utemeljiteljev slovenske moderne in njenih sodobnikov, a še posebno Župančiča. V obeh primerih so bile oživljene sestavine iz ljudske poezije, ki so, prenešene v umetno

³⁸ *Stric Tomova koč*a ali življenje zamorcov v robnih državah svobodne séverne Amerike. Po angleško spisala Henrieta B. Stowe. Iz némškega poslovenil Fr. Malavašič. V Ljubljani, 1853. – *Stric Tomaž* ali življenje zamorcov v Ameriki od Henriete Stowe. Svobodno za Slovence zdelal J. B. (= Janez Božič). V Celovcu 1853. – *Kitica Andersenovih pravljic*. Poslovenil Fr. Erjavec. V Celovcu 1863. (Cvetje iz domačih in tujih logov. 10.)

³⁹ O vplivu Krištofa Schmida na slovensko književnost je pisal zlasti Martin Jevnikar: Krištof Schmid v slovenskih prevodih. *Slovenski jezik* 1939, str. 188–212; isti: Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva. *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju za šolsko leto 1966–1967*. Trst 1967, str. 3–22; isti: Vpliv Krištofa Schmida na slovensko pripovedništvo. *Izvestje*, Trst 1968, str. 3–21; isti: Slomškovo leposlovno delo. *Izvestje*, Trst 1963, str. 3–10; isti: Stritarjevi spisi za mladino. *Izvestje*, Trst 1960, str. 3–7. Tudi v že navedenem pregledu slovenske mladinske književnosti (v opombi 13) piše Jevnikar o vplivu Krištofa Schmida.

⁴⁰ O *Vrtcu* prim. članek Tatjane Hojan: Ob stoletnici mladinskega lista »Vrtec«, v publikaciji Slovenskega šolskega muzeja *Ob 100-letnici mladinskega lista Vrtec*. Ivan Lapajne in njegov pedagoški časopis *Slovenski učitelj* 1872–1877. Ljubljana 1971, str. 5–12.

otroško pesem, pomagale preoblikovati ustaljene oblikovne obrazce ter razbijati dotedanjo izrazito didaktično usmerjenost tega dela književnosti.

Levstikove *Otročje igre v pesencah* so izšle v času, ko se je pri nas dokončno uveljavil realizem (*Ljubljanski zvon* je začel izhajati 1881), ter so pomenile pojav, ki ni bil v skladu s splošnimi razvojnimi tendencami v naši takratni literaturi. Na njih nastanek je skoraj gotovo vplival Stritar, ki je v kritiki Tomšičevih *Dragoljubcev* v *Zvonu* 1879 nastopil proti vsiljivemu, abstraktnemu moraliziranju v mladinskih delih ter je z željo, da bi mladinska književnost postala estetsko enakovredna drugi književnosti, pozval pisatelje, naj pišejo za mladino. Kot ustvarjalec je sam bil bolj zazrt v nekdanjo romantiko kakor usmerjen v sodobne realistične tokove. Tudi Levstikov cikel pomeni prevlado takih sestavin, ki bi jih stilno lahko opredelili kot romantične. Verjetno tudi njegovo ustvarjalno izhodišče ni bilo daleč od težnje po umiku iz neustrezne stvarnosti v domišljijski svet, kar je prav tako pojav, značilen za romantiko. *Otročje igre* so se zlele v skladno celoto, ki je v našo umetno mladinsko književnost prvič prinesla literarno kvaliteto, skoraj brez utesnjujočih didaktičnih primesi, vendar na način, ki ni pomenil dopolnjujočega sestavnega dela sočasne literature sploh.⁴¹ Postala pa je ta Levstikova otroška pesem nekaj drugega: zgodnja predhodnica mladinskih del, ki so pozneje, v času moderne, prav tako sprejemala posamezne sestavine iz ljudske poezije.

V dobi **moderne** se srečamo že takoj na začetku, ob Župančičevih *Pisanicah*, 1900, s poezijo, ki kaže na dvojni značaj sprejemanja sestavin iz ljudske pesmi. Sprva je privzemanje teh sestavin neposredno ter v času, ko pri nas prevladuje še realizem Aškerčevega tipa oziroma se pojavlja (v prozi) nova struja s poskusi naturalizma, pomeni nekaj, do česar je prišlo deloma zato, ker je bila ljudska pesem v Beli krajini v Župančičevem otroštvu še živa, deloma zaradi Krekovih pobud, deloma zaradi Levstikovega vzora in morebiti še česa. Ob srečanju z evropsko moderno pa se Župančiču oblikuje nov tip otroške pesmi: sestavine domače ljudske poezije povezuje s takrat splošno evropskim poudarjanjem vrednosti otroškega, naivnega, intuitivnega. Hkrati se ta njegova poezija na samem začetku (že z objavo cikla *Jutro* v programatični modernistični zbirki *Čaša opojnosti*, 1899) enakovredno vključuje v razvoj slovenske moderne. Še enkrat se povzpne v estetsko dovršenost: ob iztekanju te dobe, v Župančičevih *Sto ugankah*, 1915, in *Cicibanu in še kaj*, 1915. Obe zbirki še enkrat povzemata in obenem dopolnjujeta sestavine moderne slovenske otroške pesmi, od slogovnih, oblikovnih in ritmičnih, naslonjenih na ljudsko pesem, tokrat posebej na ljudsko otroško pesem (kot pri Levstiku), do vrednotenja življenja, ki se kaže v vitalizmu, pa tudi v časovno pogojenih narodnostnih poudarkih. Tako pomeni Župančičeva cicibanska pesem najvišji vzpon naše otroške lirike v tej dobi in hkrati desetletja trajajoč vzor, ki je slovensko otroško pesem bolj ali manj obdržal v mejah že doseženega. Vključuje pa se ta poezija enakovredno v drugo Župančičevo poezijo in je njen nepogrešljivi sestavni del, s tem pa tudi sestavni del naše moderne sploh.

Na področju mladinske književnosti pa tudi drugače prinašata prvi dve desetletji dvajsetega stoletja bistven premik, prvi po Stritarjevem literarnoteoretičnem

⁴¹ Stritar je občutil izjemnost Levstikove otroške poezije, kar je poudaril že v naslovu poročila o njej: Nekaj posebnega (*Zvon* 1880, str. 264–266). Bile pa so te pesmi nekaj posebnega v takratni naši književnosti sploh. – Za Levstikove otroške pesmi prim. izčrpna pojasnila Antona Slodnjaka (*Fran Levstik: Zbrano delo*, II, str. 339–382).

in Levstikovem pesniškem nastopu na meji med sedemdesetimi in osemdesetimi leti.⁴² Do tega premika je prišlo iz dvojnih razlogov, svetovnonazorskih in literarnoestetskih. Na pobudo liberalnih učiteljev je leta 1900 začel pod uredništvom Engelberta Gangla izhajati nov mladinski list *Zvonček* (izhajal je do 1939). Pobudi za ustanovitev sta bili vsaj dve: idejna diferenciacija, do katere je pri nas prišlo v devetdesetih letih, in prizadevanje, da bi se pri mladinskih delih bolj upoštevale literarne vrednote; o tem je pisal pri nas Josip Brinar, po zgledu »umetnostne vzgoje« pri Nemcih, še zlasti nemškega pedagoga Heinricha Wolgasta z njegovo znano zahtevo, da boji tudi mladinsko literarno delo umetnina (v knjigi *Das Elend unserer Jugendliteratur*, 1896). *Zvonček* se je vključil v splošen tok našega takratnega literarnega in kulturnega dogajanja. Skušal je k sodelovanju pritegniti čimveč ustvarjalcev, besednih (Župančiča, Murna, Cankarja, Jerajevo, Prijatelja) in tudi likovnih, ki so v ilustracije vnašali značilnosti sodobne secesije (naslovna vinjeta Ivana Jagra, ilustracije Ivana Vavpotiča 1902). Z objavljanjem slovanskih pravljic pa je krepil novoromantično smer. Tako je prva leta pomenil zadosti opazno dopolnitev sočasnega dogajanja na področju literature (in umetnosti) sploh.

Na svoj način se vključuje v ta tok delo Frana Milčinskega. S svojimi pravljicami (*Pravljice*, 1911, *Tolovaj Mataj*, 1917), oprtimi na motiviko in izrazje ljudske poezije in proze, dopolnjuje podobo slovenske nove romantike, kakor jo je v devetdesetih letih s svojimi pravljicami tudi Kette. Ljudsko vzgojno in hkrati mladinsko povest *Ptički brez gnezda*, 1917, s katero je Milčinski osvežil dotlej že zastarelo literarno vrsto z motivi in humorjem iz življenjske resničnosti, pa je oblikoval vsaj deloma po načelih naturalističnega vrednotenja človekove determiniranosti ter s tem dodal sicer v literarnem pogledu hibriden, a vendar uspel tekst k našemu takrat še neizčrpanemu **naturalizmu**.

Vzporedno z **ekspresionizmom** se v naši mladinski književnosti ni izoblikoval noben stilno do kraja čist tekst. V tem času je bil osredinjujoči mladinski list *Novi rod* (Trst, 1921–1926). Zaradi svojega posebnega položaja, ko je izhajal na ozemlju, ki je bilo zunaj matične narodnostne in državne skupnosti, je posvečal posebno pozornost narodnostno, deloma jugoslovansko poudarjenemu pisanju (npr. v prvih dveh letnikih *Zgodbe kraljeviča Marka* Frana Milčinskega, motivno povzete po srbski ljudski epiki). V poeziji ni prinašal po Župančiču nič novega, v prozi se kažejo ponekod nastavki socialne tematike, ki pa se navezuje na starejšo realistično smer. Deloma je čutiti tudi še vpliv Cankarjeve lirsko privzdignjene besede, v tem času nasploh še zelo žive, zlasti v ritmizirani prozi uvodnikov, ki jih je v zadnjem letniku pisal urednik Jože Pahor. Ekspresionistično vzvalovano je uvodno in sklepno razmišljanje v vodilni povesti leta 1923 *Zavratne pošasti* (o širjenju bacilov jetike), ki jo je napisal Josip Ribičič. Tudi sicer kaže to besedilo odzivnost na probleme časa, naj gre za protirojalistično ost ali za ostro skicirane slike socialne bede, s čimer se vključuje tekst v socialno poudarjeni ekspresionizem. Ekspresionistična je v preceižnji meri tudi likovna oprema lista, zlasti ilustracije

⁴² Levstik je za listnico uredništva v Vrtcu verjetno leta 1879 pripravil sestavek »*Vrtčevim*« pesnikom in pisateljem sploh, ki pa ni izšel (prim. Fran Levstik: *Zbrano delo*, VII, str. 106–107, 383–384). Zato njegovo teoretično razmišljanje o pisanju za otroke na razvoj naše mladinske književnosti ni moglo vplivati.

bratov Kraljev, Miha Maleša, Avgusta Černigoja in Božidarja Jakca, čigar slike so bralcem razložene celo v posebnem članku.⁴³

Konec dvajsetih let so se začele krepiti nove realistične težnje, hkrati s tem so se v književnih delih čedalje bolj poudarjala socialna vprašanja. S tem dogajanjem v splošnem literarnem razvoju pri nas sovпада ustanovitev Mladinske matice in izhajanje *Knjižnice Mladinske matice*.⁴⁴ Leta 1929 se ji je pridružil (pod uredništvom Josipa Ribičiča) mladinski list *Naš rod* (do 1944), ki je med sodelavci imel vrsto znanih ustvarjalcev. Že v drugem letniku *Knjižnice Mladinske matice* je 1929 izšel Seliškarjev *Rudi*, povest, v kateri je naslovna oseba proletarski otrok, postavljen v samostojno akcijo. Ta deloma romantično pustolovsko idealizirani lik je postal vzorec za Seliškarjeve poznejše mladinske junake in vzor tudi drugim mladinskim pisateljem, ki so začeli oblikovati snovno razgibane zgodbe, hkrati pa pomeni vsaj z delno nakazanimi socialnimi prilikami enega od začetkov socialnorealističnega pisanja pri nas. Seliškar sam je socialne poudarke še okrepil v *Janku in Metki*, 1939. Svojo varianto so taki poudarki doživljali pri Bevku, ki zgodbi ni gradil na akciji, temveč je izhajal iz psihološko poglobljenega realizma (že zgodnji *Tatič*, 1923, poznejši *Pastirci*, 1935), oziroma je napovedoval humanistično varianto realizma (*Pesterna*, v *Našem rodu* 1937/38, *Grivarjevi otroci*, 1939). Podobne značilnosti so se kazale tudi v njegovem sočasnem pisanju za odrasle. Bolj je socialni realizem izrazil pri Ingoliču. V *Našem rodu* 1937/38 je izšla njegova črtica *Če bi se odprlo* (o revni deklici Titi, ki iz odprte izložbe vzame prekajeno gnjat, pa pride nadnjo policaj. Ingolič besedilo končuje: »Odslej se Tita ni nikoli več igrala 'če bi se odprlo', saj ni bila več otrok.«⁴⁵). Realistične ilustracije Franceta Miheliča obtožujejo realizem samo še podpirajo. Enako učinkujejo Ingoličeve *Sirote*.⁴⁶ V obtožbo razmer zaradi socialnih krivic in izkoriščanja izzzveni dokumentarno besedilo Oskarja Hudalesa *Postelja gospoda Fibriha*, 1936, ki govori o svetu odraslih, a nakazuje tudi položaj mladine.

To je en tip otroške, oziroma mladinske književnosti, ki govori o otroku-neotroku, v literarnem pogledu pa pomeni neposredno vzporednico in dopolnitev novemu (**socialnemu**) **realizmu tridesetih let**, ki so ga oblikovali deloma tudi isti avtorji (Ingolič).

Seliškarjeva *Bratovščina Sinjega galeba*, ki je izhajala v *Našem rodu* 1935/36, pa z zanosno romantično vizijo novih medčloveških in tudi družbenih odnosov predstavlja predhodnico socialističnorealistični varianti našega realizma, kakršna se je v drobnih tekstih, vezanih snovno na sočasno dogajanje, oblikovala nato med vojno (v *Slovenskem pionirju*, od 1943 dalje) in še posebej prva leta po vojni, v besedilih s tematiko iz narodnoosvobodilnega boja oziroma z graditeljsko tematiko. Takrat je tudi v drugi naši literaturi prevladoval **socialistični realizem** in mladinska književnost se je v tem času skoraj v celoti vključevala v to prevladujočo smer.

⁴³ *Novi rod* 1923/24 (leto IV.) prinaša v številki 4 na str. 62 pod naslovom *Naše slike* razlago Jakčevih lesorezov.

⁴⁴ Prim. Tatjana Hojan: Mladinska matica. *Otrok in knjiga*, 6, Maribor 1977, str. 5–13, z bibliografijo o tem področju.

⁴⁵ Anton Ingolič: *Če bi se odprlo*. *Naš rod* 1937/38, str. 49.

⁴⁶ Ingolič je besedilo oblikoval najprej v prozi in je izhajalo kot vodilna povest v *Našem rodu* 1938/39 (ilustriral jo je Fran Mihelič). Nato je motive povesti porabil za dramatizacijo: *Sirote*. Mladinska igra v šestih slikah. Izdala in natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani 1940.

Ob iztekanju realistične smeri ob koncu štiridesetih let smo v mladinski književnosti dobili *Solzice* Prežihovega Voranca, 1949. V vrsti sočasnih, pogosto shematično pisanih del, prilagojenih zahtevam socialističnega realizma, učinkujejo življenjsko in literarno prepričljivo. Kakor nekatera besedila v tej zbirki nadaljujejo smer socialnega realizma iz časa med obema vojnama (*Nagrada*, *Višja matematika*) in se pridružujejo novelam iz *Samorastnikov*, tako druga, še posebej *Levi devžej* in *Potoščeni kramoh*, kažejo v smer humanistično poudarjenega realizma, ki se je v naši književnosti začel uveljavljati na prelomu med štiridesetimi in petdesetimi leti.

Istočasno se je tudi v mladinski književnosti pojavilo – sicer ne ob taki polemiki kakor v drugi literaturi – vprašanje: ali realizem ali fantastika.

Na zunaj se je to pokazalo kot ponoven pojav pravljice, ki je prva leta po vojni bila zapostavljena, kolikor ni bila snovno povezana s pravkar minulimi dogajanjem (Ingoličeva *Udarna brigada*, 1946; dve pravljici Ivana Potrča o otroku v NOB, ki mu pomagajo poosebljene živali, sta izšli že med vojno, v *Slovenskem pionirju*⁴⁷). Leta 1952 je Alojzij Bolhar uredil *Slovenske narodne pravljice*, prvi obsežni povojni izbor naše ljudske proze. V Mariboru pa je Založba Obzorja 1953. leta začela izdajati zbirko drobnih knjižic, ki je nosila za tisti čas kar programatičen naslov *Pravljica* (v petih letih je izšlo šestinsedemdeset zvezkov). Večinoma so to bile sicer prevedene pravljice klasičnega tipa, tudi kolikor je bilo izvirnih, novih, niso prinašale v to vrsto česa posebej novega. Toda v času, ko so se pojavile, so pomenile ponovno utrditev domišljjskega in fantastičnega v dotlej skoraj petindvajset let pretežno realistično usmerjeni mladinski književnosti. Zbirka *Pravljica* je začela izhajati v istem letu, v katerem so izšle *Pesmi štirih*, ki s svojim intimizmom prav tako pomenijo odklon od objektivne realnosti. Tako je bilo dogajanje na obeh področjih književnosti spet časovno usklajeno.

Tudi mladinski periodični tisk je začel prinašati besedila, ki so v mladinski književnosti potrjevala novo smer. Pri tem najbrž ne gre prezreti, da je v *Pionirju* od začetka leta 1955/56 do vključno četrte številke 1957/58 izhajala *Pika Nogavička* Astrid Lindgren (v prevodu Kristine Brenkove), ki spada med najbolj znane in značilne moderne (sodobne) fantazijske pravljice,⁴⁸ vrste, ki prinaša novo vrednotenje otroka, otroštva in domišljije.

Pri nas sta vsaj dva avtorja v tej novi literarni vrsti (začetki takega pisanja so se pojavili že v predvojnem času, v nekaterih mladinskih besedilih Bogomira Magajne⁴⁹) izoblikovala besedila, ki pomenijo tudi v zunajslovenskem merilu opazno vrednost. To sta Ela Peroci z vrsto sodobnih fantazijskih pravljič, od katerih je pravljica *Moj dežnik je lahko balon* izšla že leta 1955, ter Lojze Kovačič, čigar *Zgodbe iz mesta Rič-Rač* so bile v knjigi zbrane leta 1962. Prav pri Kovačiču je mogoče zasledovati skoraj vzporeden premik od začetne realistične usmeritve k nadrealistični, sanjsko-fantazijski na obeh področjih njegovega ustvarjanja: v mladinskih delih od *Novoletne zgodbe*, 1958, do *Zgodb iz mesta Rič-Rač*, v njegovi

⁴⁷ Ivan Potrč: *Pravljica* o Vanču, Mrjavu, in Čuvaju. *Slovenski pionir*, leto II., december 1944, št. 4, str. 3–5; isti: *Pravljica* o Vanču, Brundaču in Zvitorepki. *Slovenski pionir*, leto III., marec 1945, št. 1, str. 14–16.

⁴⁸ Naziv moderna fantazijska pravljica sta začeli uporabljati pri nas Martina Šircelj in Marjana Kobe; prim. Martina Šircelj, Marjana Kobe, Alenka Gerlovič: *Ura pravljič*. Zbirka *Otrok* in knjiga, prva knjiga, Ljubljana 1972.

⁴⁹ Prim. Martina Šircelj, n. d. (v opombi 46), str. 28.

drugi literaturi od *Ljubljanskih razglednic*, ki so izhajale prvič 1953, do *Sporočil v spanju*, 1973.

Pravljlična fantazijskost in fantastika se je začela pojavljati tudi v delih s tematiko iz narodnoosvobodilnega boja, sprva še na tradicionalen način: leta 1955 je izšla zgodba Vide Brestove *Ptice in grm*, v kateri je oživiljena narava zaščitnica ogroženemu dekletu kakor v stari pravljlični snovi o *Desetnici*. Nekatera poznejša besedila (Branke Jurca, Kristine Brenkove in drugih) tudi to snov, ki je sicer podana v številnih realističnih zgodbah, oblikujejo z značilnostmi sodobne fantazijske pravljice, izhajajoč iz otrokove domišljije.

V delih mnogih sodobnih ustvarjalcev je mogoče ugotavljati vrsto vzporednosti med njihovim pisanjem za odrasle in besedili za otroke, ki imajo pogosto več pomenskih razsežnosti, nekaterih dostopnih otroku, in drugih, ki govorijo odraslemu bralcu.

S tega vidika je posebej značilna povest (ali roman) Pavleta Zidarja *Kukavičji Mihec*, 1972, ki pomeni svojevrsten spoj družbenokritičnega, v osnovi realističnega odnosa do stvarnosti, s filozofsko zasnovanim odnosom do otroštva kot edine možnosti človekove pristnosti in svobode; s svojo pomensko večplastnostjo pa govori (odraslemu bralcu) tudi o položaju umetnika v svetu. S tem se besedilo vključuje v tematiko Zidarjevega opusa sploh, hkrati pa enakovredno dopolnjuje socialnokritično smer povojnega prenovljenega realizma.

V mladinskih delih drugih avtorjev je prav tako mogoče brati kritiko sodobnega življenja, zlasti v urbaniziranem okolju (Ingolič in drugi), enako kakor v njihovih delih za odrasle. Pri Leopoldu Suhodolčanu je tovrstna tematsko-idejna vzporednost v delih za odrasle in za mladino posebej opazna, le da je različno izvedena: v besedilih za odrasle je upodobljena razklanost v posamezniku, v mladinskih delih je razcepljenost prikazana z dvema svetovoma, negativnim svetom odraslih in njemu nasprotnim pozitivnim svetom mladostnikov. Na podoben način se vključuje mladinska proza Mire Mihelič v njeno celotno pisateljsko delo.

Realizem, ki ne idealizira otroka ne sveta krog njega, je značilen za Forstneričeve zgodbe v *Srakaču*, 1970, postavljene v okolje, iz katerega izvirajo tudi doživljajske osnove za precejšen del njegove poezije, za odrasle in za otroke. Neidealizirana podoba sveta se kaže tudi v delu Svetlane Makarovič, tako v poeziji za odrasle kakor v prozi za otroke. Njena poezija je nabita s trpkim spoznanjem o tragični usojenosti in človeški gnanosti, ki to tragičnost še stopnjuje, njene otroške živalske pravljice razkrivajo pogosto človekove mračne strani, občutek prikrajšanosti in iz njega izvirajoče negativne lastnosti, a avtorica jih zastira z bogatim fantazijskim okrasjem, ki otroškemu bralcu (ali poslušalcu) prikriva trpko jedro. Odraslemu bralcu pa se zliva ves njen opus v enovito doživljajsko-spoznavno celoto.

V enoten opus povezuje isto življenjsko občutje, v tem primeru svojevrstna radoživost, tudi poezijo Branka Rudolfa, njegove otroške pesmi in pesmi za odrasle, zlasti iz *Žvegle potepuhove*. Iz sorodnih doživljajskih izhodišč rasteta tudi otroška poezija Toneta Pavčka in njegova zgodnja ter najnovejša poezija za odrasle.

Občutje življenjske polnosti, prisotno v velikem delu poezije Kajetana Koviča, se na poseben način dopolnjuje v njegovi otroški liriki. Tu se prvotnim, deloma še tradicionalno zasnovanim pesemskim motivom (*Franca izpod klanca*, 1963) pozneje pridružujejo občutja, ki otroštvo in otroka postavljajo ob svet odraslega kot prvinsko in življenje osmišljujoče načelo, ob katerem se tudi odraslemu stopnjuje možnost neposrednega sprejemanja sveta (*Zlata ladja*, 1969). Podobno je otroška

pristnost in neposrednost (ki je izrazita vrednota) poudarjena v njegovi fantazijski pravljici *Moj prijatelj Piki Jakob*, 1973. Iz sorodnega pozitivnega vrednotenja otroka (in materinstva) raste tudi poezija Saše Vegri, tako precejšen del njenih pesmi za odrasle kakor njena otroška lirika.

V novejši poeziji, »neotroški« in otroški, se pojavlja še drugačna vzporednost, ki se oblikuje predvsem na ravni jezika. Ta poezija je razumljena kot estetska igra, artizem, pri katerem gre zlasti za jezikovno estetske inovacije. Najvidnejši predstavnik take poezije v otroški liriki (in podobno tudi v drugi poeziji) je Niko Grafenauer, deloma že z zbirko *Pedenjped*, 1966, še bolj z naslednjo, *Kaj je na koncu sveta?*, 1972.⁵⁰

Tej smeri se pridružujejo s svojimi različicami še drugi, tako deloma Dane Zajc v nadrealistični *Abecedariji*, 1975, ter Jože Snoj.⁵¹

Tudi za liriko lahko torej ugotavljamo vzporednosti (ob hkratnih razlikah) med otroško poezijo in delom druge sodobne poezije, tako na snovno-idejni kakor na jezikovno-stilni ter oblikovni ravni.

Iz podobnih izhodišč kakor ta sodobna otroška poezija rastejo tudi nekatere lutkovne igrice, npr. Franeta Puntarja, ki z besednimi igrami in duhovitostmi ter hkrati s scensko učinkovitostjo kažejo na sproščen, neobremenjen, igriv odnos do sveta. S tem se vključujejo med tista sodobna dramska besedila, ki poudarjajo predvsem gledališkost dramske literature.

Vzporednosti med književnostjo sploh in otroško književnostjo pa se kažejo tudi v tekstih z drugače pojmovanim jezikom, ki ne služi igri, temveč naj pomaga oblikovati čimbolj prepričljivo podobo sveta. Tako del novejša prozne literature (za odrasle) uporablja pogovorne jezikovne oblike; temu se približujejo tudi naj-novejša mladinske zgodbe. Poleg Zidarja, ki je prvi začel opazno vnašati v tekste besedišče žargona, segajo po takih jezikovnih sredstvih tudi drugi avtorji, npr. Svetlana Makarovič, Polonca Kovač (v nanizanki *Andrejev ni nikoli preveč*, 1977), Slavko Pregl (v zgodbi *Geniji v kratkih hlačah*, 1978), Alenka Goljevšček (v *Čudozgodah*, 1977, kjer sicer v filozofsko zasnovanih »pravljicnih« zgodbah združuje tradicionalno pravljico fantastičnost s fantastiko, kakršno poznamo iz sodobnih znanstvenofantastičnih grozljivk).

Razmišljanje o možnostih za periodizacijo naše mladinske književnosti, ki ga s tem končujemo, nam je pokazalo, da se, enako kakor nekoč v ljudskem slovstvu, od Levstika naprej oziroma še bolj opazno od moderne dalje, pojavljajo v mladinski književnosti dela, ki so sicer na svoj način drugačna od druge literature, v katerih pa so prisotne tudi sestavine, bistvene za literaturo v določenih literarnih smereh in se torej ta dela sočasno in – vsaj najizrazitejša izmed njih – enakovredno vključujejo v razvojni tok naše literature nasploh.

Hkrati se nam je ob tem razmišljanju marsikje razkrivalo, da je v samih mladinskih literarnih delih dana osnova, ki omogoča, da tudi njihovo »literarnost« presojamo po enakih vidikih kot v drugi literaturi, le da dodatno upoštevamo drugačnega (ne manj vrednega) bralca oziroma poslušalca.

⁵⁰ Niko Grafenauer v članku *Igra v pesništvu za otroke* opredeljuje svojo otroško poezijo in njeno različnost od poezije za odrasle, hkrati pa poudarja za obe področji poezije kot bistveno »estetsko inovativnost« (*Otrok in knjiga*, 2, Maribor 1975, str. 30–35, zlasti od str. 32 dalje).

⁵¹ Jože Snoj vidi v poeziji za otroke možnost za resnično ustvarjalno nevezanost in sproščeno igrivost nasproti racionalizmu sodobne avantgardne poezije (v članku *Odnos poezije za decu i poezije uopšte*, *Detinjstvo*, Novi Sad 1975, št. 3, str. 35–39).

Torej obstajajo tudi na področju mladinske književnosti literarno zadosti izoblikovana dela, ki jih moremo obravnavati z merili literarne vede in jih v literarni zgodovini vključiti v splošen razvojni tok naše književnosti. Za konkretno periodizacijo tega dela književnosti pa bo šele podroben pretres celotnega gradiva pokazal, ali ga je mogoče kar neposredno vključiti v že obstoječe literarnozgodovinske razpredelnice, ali pa bodo potrebni še kakšni premiki ali dodatna določila.⁵²

Šele ko bo opravljeno tako ovrednotenje naše mladinske književnosti, ki tega literarnega dogajanja ne bo izločalo iz druge literature (čeprav bodo najprej potrebne posebne raziskave mladinske književnosti), bo lahko potrjena za zdaj samo teoretično izrečena misel, da je tudi mladinska književnost samoumeven in nepogrešljiv sestavni del književnosti sploh, podoba naše celotne književnosti pa bo šele z enakopravno uvrstitvijo najbolj izoblikovanih in značilnih besedil iz mladinske književnosti in ob upoštevanju tudi drugega dogajanja na tem področju postala zares celovita.

⁵² Od 1977 dalje teče na Pedagoški akademiji v Mariboru raziskava Zgodovina slovenske mladinske književnosti od začetkov do leta 1945, katere nosilka je avtorica pričujočega teksta.